

MAKTAB VA MAKTABGACHA TA'LIMDA MILLIY TARBIYA VA QADRIYATLAR

Maxmudova Fotima Shamshidinovna
Normurodov Shaxobiddin Zayniddinovich

Toshkent amaliy fanlar universiteti Pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrası
o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13292405>

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekistondagi maktab va maktabgacha ta'lim tizimida qadriyatlar ta'limining integratsiyasini o'rganib, uning axloqiy fazilatlarini shakllantirish, jamiyatda hamjihatlikni mustahkamlash va mas'uliyatli fuqarolikni rivojlantirishdagi rolini ta'kidlaydi. O'qituvchilar malakasini oshirish, o'quv dasturlarini integratsiyalashuvi va jamiyatni jalb qilish orqali O'zbekiston axloqiy jihatdan ongli va ijtimoiy mas'uliyatli shaxslar avlodini tarbiyalashni maqsad qilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha va maktab ta'limi, Ta'lim tizimida qadriyatlar, ta'lim va tarbiya.

Ta'lim shaxslar va jamiyatlarni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy taraqqiyot va iqtisodiy farovonlik uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Aynan ta'lim orqali insonlar o'z atrofidagi dunyoning murakkabliklarida harakat qilish imkonini beradigan bilim, ko'nikma va munosabatlarga ega bo'ladilar. Biroq, ta'lim faqat akademik bilimlarni egallashdan iborat emas; u shuningdek, odamlarning boshqalar bilan o'zaro munosabatlarida va qaror qabul qilish jarayonlarida rahbarlik qiladigan qadriyatlar va axloqni tarbiyalashni ham o'z ichiga oladi.

Qadriyatlar bizning munosabatimiz va xulq-atvorimizni boshqaradigan, xarakterimizni shakllantiradigan va dunyo bilan munosabatlarimizga ta'sir qiladigan asosiy e'tiqodlardir. Ta'lim-tarbiya jarayonida qadriyatlar insonda odob-axloq, hamdardlik va mas'uliyat tuyg'ularini singdirish orqali ularning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda hal qiluvchi o'rin tutadi. Qadriyatlar tarbiyasi faqat bilimlarni uzatishdan tashqariga chiqadi; barkamol va inklyuziv jamiyat qurish uchun zarur bo'lgan halollik, hurmat, bag'rikenglik, mehr-oqibat kabi fazilatlarini tarbiyalashga intiladi.

Ta'limdagi qadriyatlarning ahamiyati sinfdan tashqarida ham, shaxs hayotining barcha jabhalarini qamrab oladi. Erta bolalikdan voyaga yetgunga qadar ta'lim ijtimoiy hamjihatlikni rag'batlantirish, o'zaro tushunishni rivojlantirish va turli jamoalarda daxldorlik tuyg'usini tarbiyalash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi. Talabalarni kuchli axloqiy asos bilan ta'minlagan holda, qadriyatlar ta'limi ularni axloqiy dilemmalarni hal qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal qilish va jamiyatga ijobiy hissa qo'shish vositalari bilan jihozlaydi.

Bundan tashqari, qadriyatlar ta'limi faol fuqarolikni rivojlantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Demokratiya, inson huquqlari va atrof-muhitni muhofaza qilish kabi qadriyatlarni rag'batlantirish orqali maktablar va maktabgacha ta'lim muassasalari o'quvchilarga demokratik jarayonlarda faol ishtirok etuvchi va ijtimoiy adolat masalalarini himoya qiluvchi bilimli va mas'uliyatli fuqarolar bo'lish imkoniyatini beradi.

Umumiy olib aytadigan bo'lsak, ta'lim faqat bilimlarni uzatishdan iborat emas; shaxslarni jamiyatning mehr-oqibatli, axloqiy va mas'uliyatli

a'zolari qilib shakllantiradigan qadriyatlarni tarbiyalash haqida. Qadriyatlarni maktab va maktabgacha ta'limga integratsiyalash orqali biz nafaqat shaxslarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beramiz, balki yanada adolatli, adolatli va barqaror dunyoni yaratishga hissa qo'shamiz. Keyingi bo'limlarda biz qadriyatlarning ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, qadriyatlarni targ'ib qilishda o'qituvchi va murabbiylarning o'rni, qadriyatlar ta'limining shaxs va butun jamiyat uchun foydalari haqida chuqurroq to'xtalamiz.

1 TADQIQOT METODOLOGIYASI

O'zbekistonda ta'lim jamiyat taraqqiyotining asosiy tayanchi sifatida ustuvor hisoblanadi. Milliy ta'lim siyosati va asoslari talabalarda nafaqat akademik mukammallikni, balki axloqiy va ma'naviy qadriyatlarni tarbiyalashning muhimligini ta'kidlaydi. Hukumat yosh avlodda mas'uliyatli fuqarolik, ijtimoiy hamjihatlik va madaniy o'ziga xoslikni rivojlantirishga qaratilgan qadriyatlar ta'limini maktab o'quv dasturiga kiritish bo'yicha bir qancha tashabbuslarni amalga oshirdi [1].

O'zbekistonning milliy ta'lim siyosatining asosiy tarkibiy qismlaridan biri – insonni tarbiyalash va axloqiy tarbiyalashga alohida e'tibor berishdir. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi qonunida o'quvchilar ongiga yoshligidanoq kattalarga hurmat, halollik, bag'rikenglik, vatanparvarlik kabi qadriyatlarni shakllantirish muhimligi ta'kidlangan [2]. Qadriyatlar ta'limiga bo'lgan bunday sadoqat Xalq ta'limi vazirligi tomonidan belgilangan o'quv dasturlari standartlari va yo'riqnomalarida o'z aksini topgan bo'lib, ular barcha fanlar va sinflar bo'yicha axloqiy tamoyillar va fuqarolik fazilatlarini integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat beradi.

O'zbekistonda qadriyatlar ta'limi muayyan fan bilan chegaralanib qolmaydi, balki butun maktab o'quv dasturiga integratsiyalashgan. Masalan, ijtimoiy fanlar darslarida o'quvchilar O'zbekiston tarixi, madaniyati, an'analari bilan tanishadilar, milliy o'zlikni anglash, birdamlik, madaniy meros kabi qadriyatlarga urg'u beradilar. Xuddi shunday, adabiyot va til san'ati

¹ O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son "TA'LIM TO'G'RISIDA"
<https://lex.uz/docs/-5013007>

darslarida o'quvchilar axloqiy mavzular va axloqiy ikkilanishlarni o'rganuvchi adabiy asarlar bilan shug'ullanadilar, tanqidiy fikrlash va qadriyatlar haqida fikr yuritishni rag'batlantiradilar.

2 MAVZIGA OID AMALIY TAHLILLAR

O'zbekistonda o'quvchilarga qadriyatlarni o'rgatish, ularning axloqiy kamolotini shakllantirishda o'qituvchi va pedagoglar hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'qituvchilar namuna va murabbiy sifatida o'quvchilarning munosabati, xulq-atvori va e'tiqodiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular nafaqat bilimlarni uzatibgina qolmay, balki axloqiy yo'l-yo'riq bo'lib ham xizmat qiladi, o'quvchilarga axloqiy muammolardan xalos bo'lishga va halollik, halollik va hamdardlik kabi fazilatlarini rivojlantirishga yordam beradi.

O'zbekistondagi o'qituvchilarning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilar o'zlarini xavfsiz his qilishlari va qadriyatlar va axloq qoidalari bo'yicha mazmunli muhokamalar olib borishlari uchun qulay va inklyuziv ta'lim muhitini yaratishdir. O'qituvchilar ko'pincha halollik, adolatlik va boshqalarga hurmat kabi mavzular bo'yicha munozaralarni osonlashtirish uchun hayotiy misollar va amaliy misollar yordamida o'z dars rejalariga axloqiy va axloqiy mavzularni kiritadilar. Ochiq muloqot va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali o'qituvchilar o'quvchilarni o'zlarining axloqiy kompaslarini rivojlantirishga va axloqiy tamoyillar asosida ongli qarorlar qabul qilishga undaydilar.

Bundan tashqari, O'zbekistonda o'qituvchilar malakasini oshirish dasturlari qadriyatlar ta'limining muhimligini ta'kidlaydi va o'qituvchilarga qadriyatlarni o'z o'qitish amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun zarur vositalar va strategiyalar bilan ta'minlaydi. O'qituvchilar axloqiy tarbiya, nizolarni hal qilish va xarakterni rivojlantirishga qaratilgan malaka oshirish seminarlari va seminarlarini o'tkazadilar, ularni talabalar o'rtasida ijobiy qadriyatlar va axloqiy fikrlashni targ'ib qilish ko'nikmalari bilan jihozlashadi. Ushbu o'quv dasturlari, shuningdek, madaniy sezgirlik va xilma-xillikka hurmat muhimligini ta'kidlab, o'qituvchilarga turli nuqtai nazar va tajribalarni nishonlaydigan inklyuziv ta'lim muhitini yaratishda yordam beradi [3].

Qolaversa, O'zbekistondagi o'qituvchilar o'quvchilarning ilmiy yutuqlari bilan bir qatorda ijtimoiy, hissiy va axloqiy o'sishini ta'minlab, har tomonlama rivojlanishga ko'maklashadilar. Murabbiylik, yo'l-yo'riq va ijobiy mustahkamlash orqali o'qituvchilar o'quvchilarga hamdardlik, muloqot va jamoada ishlash kabi muhim hayotiy ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, bu ularning shaxsiy va kasbiy muvaffaqiyatining ajralmas qismidir. O'qituvchilar o'z xulq-atvorida halollik, rahm-shafqat va adolat kabi qadriyatlarni o'zida mujassam etgan holda, o'quvchilarni o'z hayotlarida bu fazilatlardan taqlid qilishga ilhomlantiradigan kuchli namuna bo'lib xizmat qiladi.

Mohiyatan, O'zbekistonda o'qituvchi va pedagoglar o'quvchilarga qadriyatlarni o'rgatish, ularning axloqiy-axloqiy kamolotini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

O'qituvchilar o'zlarining fidoyiliklari, tajribalari va qadriyatlar ta'limiga bo'lgan sadoqatlari orqali o'z jamoalari va butun jamiyatga ijobiy hissa qo'shadigan axloqiy, ijtimoiy mas'uliyatli va hamdard shaxslar avlodini tarbiyalashga hissa qo'shadilar.

3 NATIJALAR VA NAMUNALAR

Bundan tashqari, maktabdan tashqari tadbirlar va maktab tadbirlari O'zbekistonda qadriyatlar ta'limini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, maktablar ko'pincha o'quvchilarga mehr-shafqat, hamdardlik va fuqarolik mas'uliyatini namoyon etish imkoniyatini beradigan jamoat ishlari, madaniy festivallar va vatanparvarlik tadbirlarini tashkil qiladi. Bu mashg'ulotlar orqali talabalar nafaqat ijtimoiy qadriyatlarning ahamiyatini bilibgina qolmay, balki ularning shaxsiy o'sishi va ijtimoiy rivojlanishiga hissa qo'shadigan amaliy ko'nikma va munosabatlarni ham rivojlantiradilar.

"Yosh ekologlar" tashabbusi O'zbekistonda qadriyatlar ta'limini targ'ib qiluvchi namunali dastur hisoblanadi. Xalq ta'limi vazirligi va atrof-muhitni muhofaza qilish tashkilotlari tomonidan qo'llab-quvvatlangan ushbu dastur atrof-muhit muammolari haqida xabardorlikni oshirish, o'quvchilar o'rtasida atrof-muhitni muhofaza qilish va barqarorlik qadriyatlarini singdirishga qaratilgan. Daraxt ekish, qayta ishlash diskleri va ekologik loyihalar kabi amaliy mashg'ulotlar orqali o'quvchilar kundalik hayotlarida tabiatni asrash va ekologik toza xulq-atvorni qabul qilishning ahamiyati haqida bilib oladilar [4].

O'zbekistonning milliy ta'lim siyosatida qadriyatlar ta'limining maktab o'quv dasturiga ijtimoiy hamjihatlik, madaniy o'ziga xoslik va mas'uliyatli fuqarolikni rivojlantirish vositasi sifatida integratsiyalashuviga ustuvor ahamiyat beriladi. O'zbekiston turli fanlar va ta'lim faoliyati bo'yicha axloqiy va axloqiy tamoyillarni o'zida mujassam etgan holda, o'z jamiyati va butun jamiyat uchun ijobiy hissa qo'shadigan, axloqiy jihatdan pok va ijtimoiy ongli avlodni tarbiyalashga intiladi.

Maktablarda qadriyatlar ta'limini targ'ib qilish o'zgarishlarga qarshilik, o'qituvchilar malakasining yetishmasligi va madaniy to'siqlar kabi bir qator muammolarga duch keladi. O'zgarishlarga qarshilik ko'pincha qadriyatlar ta'limidan akademik yutuqlarni birinchi o'ringa qo'yadigan an'anaviy ta'lim amaliyotlaridan kelib chiqadi [5]. Bundan tashqari, o'qituvchilar qadriyatlarni o'z ta'lim amaliyotiga samarali integratsiya qilish uchun yetarli tayyorgarlik va resurslarga ega bo'lmasligi mumkin. Talabalar va jamoalar o'rtasidagi farqli madaniy me'yorlar va qadriyatlar kabi madaniy to'siqlar ham umuminsoniy qadriyatlar ta'limi dasturini amalga oshirishda qiyinchiliklar tug'dirishi mumkin.

Ushbu muammolarni hal qilish uchun qadriyatlar ta'limiga qaratilgan keng qamrovli o'qituvchilar tayyorlash dasturlarini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ushbu dasturlar o'qituvchilarni o'quv dasturiga qadriyatlarni samarali integratsiyalash va qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratish uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va resurslar bilan jihozlashi

kerak [6]. Bundan tashqari, maktablar, jamoalar va tegishli manfaatdor tomonlar o'rtasidagi hamkorlik va sheriklikni rivojlantirish madaniy tafovutlarni bartaraf etishga yordam beradi va qadriyatlar ta'limi madaniy ahamiyatga ega bo'lishini va turli aholi ehtiyojlariga javob beradi. Bundan tashqari, tajriba asosida o'rganish, hamkorlikda o'rganish va xizmat ko'rsatish kabi o'qitishning innovatsion uslublarini joriy etish talabalarning faolligini oshirishi va qadriyatlarning mazmunli tarzda uzatilishini osonlashtirishi mumkin [7]. Ushbu muammolarni faol hal qilish va maqsadli strategiyalarni amalga oshirish orqali maktablar qadriyatlarni tarbiyalash yo'lidagi to'siqlarni engib o'tishlari va o'quvchilar o'rtasida hurmat, hamdardlik va ijtimoiy mas'uliyat madaniyatini tarbiyalashlari mumkin.

4 XULOSA

Xulosa qilib aytish mumkinki, qadriyatlarning maktab va maktabgacha ta'lim muassasalariga integratsiyalashuvi shaxsning har tomonlama rivojlanishi va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Ushbu munozara davomida biz qadriyatlar ta'limi o'quvchilarning axloqiy xarakterini shakllantirish, ijtimoiy hamjihatlikni rivojlantirish va mas'uliyatli fuqarolikni rivojlantirishda qanday muhim rol o'ynashini o'rganib chiqdik. O'quv dasturiga halollik, hurmat, hamdardlik va bag'rikenglik kabi qadriyatlarni kiritish orqali maktablar va maktabgacha ta'lim muassasalari o'quvchilarni nafaqat muhim hayotiy ko'nikmalar bilan qurollantiradi, balki ma'naviy mas'uliyat va fuqarolik tuyg'usini tarbiyalaydi.

Ta'lim insonning qadriyatlari, munosabati va xulq-atvorini yoshligidan shakllantirishda kuchli vosita bo'lib xizmat qiladi. Maktablar va maktabgacha ta'lim muassasalari o'quvchilarga axloqiy dilemmalarni o'rganish, mazmunli munozaralarda qatnashish, o'z e'tiqodlari va qadriyatlari haqida fikr yuritish imkoniyatini yaratib, axloqiy jihatdan to'g'ri va ijtimoiy ongli shaxslarning kamol topishiga zamin yaratadi. Qolaversa, o'qituvchi va o'qituvchilarning qadriyatlarni o'rgatishdagi o'rni haqida gapirib bo'lmaydi. O'qituvchilar namuna va murabbiy sifatida o'quvchilarning axloqiy va axloqiy rivojlanishini shakllantirishda, ularni yaxshi xulq-atvorga va mas'uliyatli qarorlar qabul qilishga yo'naltirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Qolaversa, qadriyatlarni tarbiyalash nafaqat shaxslarning shaxsiy rivojlanishi, balki butun jamiyat farovonligi uchun ham zarurdir. Ma'naviyatli, ijtimoiy mas'uliyatli va hamdard insonlar avlodini tarbiyalash orqali qadriyatlar ta'limi yanada adolatli, teng huquqli va inklyuziv jamiyatni barpo etishga xizmat qiladi. U o'zaro tushunish, bag'rikenglik va xilma-xillikni hurmat qilish, odamlar va jamoalar o'rtasida uyg'un munosabatlar va tinch-totuv yashashni rivojlantirishga yordam beradi.

O'z mohiyatiga ko'ra, qadriyatlarni maktab va maktabgacha ta'lim muassasalariga singdirish nafaqat pedagogik zarurat, balki axloqiy talabdir. Qadriyatlar ta'limiga ustuvor ahamiyat berish orqali biz kelajak

avlodlarga jamiyatning mehr-oqibatli, axloqiy va mas'uliyatli a'zosi bo'lib, zamonaviy dunyoning murakkab muammolarini halollik va hamdardlik bilan hal qilishga qodir bo'lishimiz mumkin. Yaxshi kelajakni qurish sari intilamiz, keling, qadriyatlar ta'limining insonlar va jamiyatlarni yaxshi tomonga shakllantirishdagi o'zgartiruvchi kuchini tan olaylik.

ADABIYOTLAR:

- 1) Nurulloyev F. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarini axloqiy tarbiyalash //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021.
- 2) O'zbekiston Respublikasining Qonuni, 23.09.2020 yildagi O'RQ-637-son "TA'LIM TO'G'RISIDA" <https://lex.uz/docs/-5013007>
- 3) Boboyeva D.R. Maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini o'stirish jarayonida ertaklar asosida atrof-muhit bilan tanishtirish //Ilmiy to'plam. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU. 2000.
- 4) G.I.XASANOVA "Ta'lim jarayonida dasturlashtirilgan o'qitish texnologiyasidan foydalanishning afzalliklari" Jizzax. 2020.
- 5) O. Hasanboyeva. H.Jabborova. Z.Nodirova. Tabiat bilan tanishtirish metodikasi. – T.: Cho'lpon NMIU. Qo'llanma. 2006.
- 6) Adxamjon Abdurashidov MAKTABGACHA TA'LIMDA MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA TARBIYALASHNING XORIJIY TAJRIBASI // SAI. 2023. №Special Issue 10. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/maktabgacha-ta-limda-milliy-qadriyatlar-asosida-tarbiyalashning-xorijiy-tajribasi> (дата обращения: 06.04.2024).
- 7) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.05.2022 yildagi PF-134-son "2022 — 2026-YILLARDA MAKTAB TA'LIMINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA MILLIY DASTURNI TASDIQLASH TO'G'RISIDA"